

KŐSZEGHY PÉTER

A Magyar művelődéstörténeti lexikon – középkor és kora újkor (röviden MAMŰL) múltja és jövője

1. A MŰLT: 13+1 KÖTET

A *Magyar művelődéstörténeti lexikon* előmunkálatai az 1990-es évek elején kezdődtek, majd mintegy tíz év adatgyűjtését és szervező munkáját követően, 2003-ban jelent meg az első, 2012-ben a 13., befejező kötet, és 2014-ben, 14. kötetként, a mutatók.

A címben használt fogalmak közül csak a lexikon nem szorul értelmezésre. Az időtáv, ahogy az egykori előszóban is neveztem, a *régiség*. Nem egyszerűen játék a szavakkal, hogy a történetírás által középkornak és kora újkorok nevezett fogalmat egy 19. századi fogalom új életre keltésével egy kategória, a *régiség* alá rendeltem. Számos és jogos érv hozható fel a régiség különböző korszakolására (amelyek a MAMŰLBEN is önálló szócikkek!), továbbá ezen belül a stíluskategóriák (reneszánsz, barokk, sőt időnként a szakirodalomban mintha a középkor is stíluskategória lenne) használatára. Ám jól látták ezt a 19. századból, a középkor és kora újkor alapvetően más, mint az a korszak, amely valamikor a 18. század közepétől, a második felétől, más jellemzőiben (rohamos technikai fejlődés) a 19. századtól elkezdődött. Ma már úgy vélem, hogy szerencsésebb lett volna a címben sem a bevett (ez szólt mellette!) történeti fogalmat használni, hanem egyszerűen azt írni: a *Magyar régiség művelődéstörténetének lexikona*.

Mi a művelődéstörténet? Azaz: voltaképpen mi a lexikon tárgya? Van-e ilyen önálló diszciplína?

Az utóbbi kérdéssel kezdve, a válasz: (Magyarországon) *vanni, van, de nem úgy*. A tudományágak önállósulása, határaik kijelölése a 17. századi enciklopédikus gondolkozással kezdődött, majd

a 19. században történt meg. A 19. században és a 20. század első felében többek közt Jacob Burchardt (1818–1897), Johann Jakob Honegger (1825–1896) vagy Georg Steinhausen (1866–1933) munkássága ugyan lerakta az alapjait egy kultúrtörténetnek nevezhető diszciplínának, ám folytatásként ez leginkább abban nyilvánult meg, hogy – főleg a 20. század második felében – divattá vált az interdiszciplináris megközelítés. E divat múltóban, a diszciplínák egyre gondosabban őrzik határaikat. És ha már művelődéstörténet, akkor finom váltással, az 1970-es évektől: kultúrtörténet, „*cultural history*”, „*Kulturgeschichte*”, egyfajta kombinációja az antropológiának, a populáris tradíciók, a szociális, kulturális és politikai környezet vizsgálatának. Előtérbe került a különböző csoportok jellegzetes életmódjának vizsgálata, a művészethez-tudományhoz való viszonya, a hétköznapi élet, a rítusok, szertartások stb. feltárása. A magyarországi művelődéstörténet historiográfiáját Monok István foglalta össze kiválóan, ehhez nincs mit hozzátennem.¹ Gyáni Gábor előadása is – többek közt – a művelődéstörténet hazai diskurzusát elemezte, számomra esetenként vitatható módon.

Amit mi értünk művelődéstörténeten, az alapvetően a Klaniczay-iskola felfogása. Tömören: a szaktudományok által kihasított tudományszemek együttes, komplex vizsgálata, ahol a vizsgálat tárgya sohasem elsősorban az esemény- vagy politikatörténet, hanem (az esemény- és politikatörténettől persze sohasem függetlenedő) szellemi, művészeti, tudományos, adott esetben hétköznapi termék, tevékenység, ezek szerveződése, időben változása. Ha van például egy kódexünk, abban lehet kép, lehet kotta, lehet szöveg, lehet kötése, lehet tulajdonosa, lehet őrzőhelye stb. Ahány *lehet*, annyi diszciplína illetékes. Szó nincs arról, hogy egy szócikkben egy szerzőtől várhatnánk egy ilyen komplex megközelítést, ez az esetek nagy részében szakszerűtlenségekhez vezetne, és csak nagyrítván megvalósítható. A cél azonban nem ez, hanem az, hogy a lexikon egésze, a különböző, egymásra gyakran utaló szócikkek *együtt* tegyék lehetővé ezt a fajta tárgyalásmódot. Egy olyan korszakban, ahol a tudományágak mai felosztása még nem létezett, ez jogos eljárás. Mint ahogy természetesen az is, hogy a mai tudományágak keretein belül vizsgáljuk a régiséget, nyilvánvaló, hogy a kicsiszolódott szakszavakról, végső soron a diszciplínák

eredményeiről nem mondhatunk le. Csak soha ne feledjük: például az *irodalom* nyelvújítás kori származékszó, a régiségben nem létezett, a *litterae* pedig nem ugyanannak a fogalomnak a másik neve, hanem nagyon mást jelent. A művelődéstörténet tulajdonképpen sok vonatkozásban addig létezett, amíg színre nem léptek a modern diszciplínák, és az ő határai, s amíg nem triumfált a politika- és eseménytörténet: az ókori, a középkori, továbbá a reneszánsz és barokk írásbeliség sajátja ez a megközelítés, a (ma definiált) tudományágak határainak állandó átlépése. És nincs alap, nincs felépítmény; legalábbis ebben a lexikonban.

A fentebb mondottak miatt nem osztom Fried István véleményét, sem az őt egyetértőleg idéző Gyáni Gáborét. „Nem csoda, ha Fried István parttalan tudományos gyakorlatként jellemzi utóbb a hazai művelődéstörténet-írást, amire *'afféle köztesség'* jellemző: *'több tudományág találkozik(tat)ására épít, fogalmi rendszerét szintén a rokon diszciplínákkal jórészt összhangban alakítja ki, [...] olykor [pedig] megelégszik azzal, hogy kutatja mindazt, ami a más tudományok, -ágak peremére szorult.'* Továbbra sem látszik azonban megoldottnak az a kérdés, hogy mi voltaképpen a művelődéstörténet tárgya, amihez külön metodikát és fogalmi nyelvet lehetne hozzárendelni?”² Részemről soha nem gondoltam, hogy sajátos metodika és a szaktudományoktól eltérő fogalmi nyelv szükségeltetne a művelődéstörténethez, azt azonban gondoltam (és gondolom), hogy (1) művelődéstörténet mint olyan nincs, csak művelődéstörténetek (mint ahogy a történettudomány, vagy az irodalomtudomány, vagy bármely más humán diszciplína is csak történettudományokként, irodalomtudományokként stb. értelmezhető). Igaz ez a tárgy megközelítésére általában (mondjuk, elég sok iskola létezik), és igaz időbeli konkrétságában: a középkori történész szükségszerűen másképp közelít tárgyához, mint a 20. század kutatója, a régiség művelődéstörténete más módszertant követ (például a későbbi koroknál sokkal fontosabb a vallás önmagában is, és kultúraszervező erőként is), mint a későbbi koroké. (2) Metaforikusan: vannak szóló hangszerek, s van nagyzenekar: egyik sem magasabb vagy alacsonyabb rendű, hanem más. Van-e értelme annak a kérdésnek, hogy milyen hangszer a nagyzenekar. Miért ne szólhatna ugyanarra a témára egyszerre vagy egymásután több hangszer? A művelődés-

történet a diszciplínák viszonylatában létezik, nem önálló zeneszer-szám, de zene.

És mit jelent a *magyar*? Röviden: magyarországit, *pannonicust*, *hungarust*, *transylvanust*. Tagadhatatlan, hogy ez a látszólag világos válasz számos problémát megkerül. Nehéz vagy alkalmasint lehetetlen meghúzni a pontos határát annak, hogy például egy brassói száz német nyelvű kézirata meddig egy *hungarus* alkotása, és mettől a magyarországi német irodalom része. A lexikon, pragmatikus módon, átlép a problémán: nevük írásmódjával is jelzi a nemzetiségieket, senkit sem akar elmagyarosítani, de nációtól és felekezettől független minden olyan jelentős alkotót tárgyal (legalábbis célja szerint), akik az egykori királyi Magyarországon alkottak. Azokat is, akik nyilvánvalóan nem *hungarusok*, de jelentős magyar vonatkozású tevékenységet fejtettek ki (Bonfini stb.). Bél Mátyás nevezetes önjellemzése „*lingua Slavis, natione Hungarus, eruditione Germanus*” kell hogy figyelmeztessen mindennemű nacionalizmus kerülésére.

Az elkészült kötetekkel lezárult egy hosszú, számos, elsősorban nem tudományos, hanem anyagi problémákkal küszködő korszak. Panaszunk itt nincs helye, legfeljebb köszönetnyilvánításnak: mind az OTKA, mind az MTA, mind az NKA esetenként támogatta a kötetek megjelentetését, őszinte köszönet érte. Nyugodtan ki merem jelenteni, példátlan volt az az összefogás és az a szervezőmunka – Tamás Zsuzsa szerkesztő érdeme –, amelynek eredményeképpen kézbe vehető a 13+1 kötetes mű. Az MTA Művészettörténeti, Zenetörténeti, Néprajzi, Irodalomtudományi, Történettudományi Intézetének, az ELTE, a Pécsi, a Szegedi, a Debreceni Tudományegyetemek, a határon túli magyar egyetemek, a katolikus, protestáns és zsidó tudományos műhelyek, az OSZK, az Egyetemi Könyvtár, az MTA Könyvtára, számos levéltár összefogásával jött létre. Felsorolásunk erősen hiányos, számos más intézményt is kellene említeni.

2. A JÖVŐ: A BŐVÍTETT DIGITÁLIS VÁLTOZAT + AL-ADATBÁZISOK

A szócikkeket kezdettől fogva szöveges adatbázisban, a *Folió*ban táru-
tuk. A *Folio* tökéletesen alkalmas *offline* szöveges adatbázisok elkészí-
tésére, ennek segítségével készültek az Arcanum Kiadó nyilván többek
számára ismert kiadványai. Viszont nem alkalmas az internetes pub-
likálásra, erre a *Folio online* változata, a *Next Page* program, vagy más-
képpen az NXT-rendszer használható.

Használtuk is, ameddig lehetett. Már 2003-ban készítettünk egy
asszociációs adatbázist (az Avignonet Kft.-vel közösen), amely a maga
nemében akkor egyedülálló volt Magyarországon (a szócikk „asszo-
ciálta” mindazokat a szócikkeket, amelyek a keresett fogalomhoz vala-
milyen módon kapcsolódtak). Az NXT azonban mára eltűnt a számí-
tógépes piacról: a Microsoft felvásárolta a gyártót, s lényegében halálra
ítélte a terméket.

Ha az NXT még elérhető lenne, valószínűleg akkor sem választ-
hatnánk, egyszerűen anyagi okokból, ára már a kétezres évek elején is
tízmillió forint fölött volt. A legolcsóbb adekvát forma a strukturált
szövegek létrehozására kiválóan alkalmas XML-formátum. (Meg-
jegyzem, a *Folio*, illetve a *next page* is XML-alapú.) Számos előnye van:
tökéletesen leképezhető a nyomtatott forma, s a különböző linkek
nagyban elősegítik a szövegben való barangolást.

Meggyőződésem azonban, hogy más műfaj, nagyon más műfaj
a könyv és az elektronikus, interneten elérhető adatbázis. Az utóbbinak
éppen nem az a feladata, hogy az előbbit leképezze.

Éppen ezért az XML-formátumot megtartva olyan relációs adat-
bázisban gondolkodtunk, amely nem egyszerűen a MAMŰL online
változata (könyv az interneten), hanem egy olyan eszköz, amely egy-
szerre lexikon és enciklopédia, és olyan bonyolult összetett keresé-
sekre – kutatásokra – nyújt lehetőséget, amelyek a könyvformátum-
ban megvalósíthatatlanok voltak.

Továbbá az adatbázist a lexikonból terjedelmi és egyéb okokból
kimaradt szócikkekkel kívánjuk bővíteni, az esetenként (szerencsére
nem gyakorta) elavult vagy téves adatokat pedig korrigálni. (Nem-
igen lehet eltekinteni attól, hogy a Lexikon előmunkálatai mintegy két

évtizede kezdődtek, az első kötet megjelenése óta is eltelt tizenegy év. Az *online* adatbázis létrehozásának is *akkor és csak akkor van értelme*, ha hosszú távon is biztosított az adatok karbantartása és kiegészítése.)

Az említett összetett keresés *lényegében megszünteti a lexikon és az enciklopédia közötti különbséget* (a párhuzamosan létező tematikus és lexikális keresésből következően). A program biztosítja továbbá az időszakokra, művekre, műfajokra, személyre, eseményre, földrajzi helyre stb. való keresés lehetőségét. Az egykori földrajzi megnevezések mai megfelelőjükkel való azonosítása mellett a pontos földrajzi helyet (*google maps*) is mutatnia kell a szoftvernek (amennyire ezt a történelmi változások lehetővé teszik, amennyire ezt történelmi földrajzi ismereteink megengedik).

A kutatónak lehetősége lesz olyan szócikkek feltöltésére, amelyek – amíg a bennük foglalt eredményeket a kutató nem publikálta – mások számára (szükségszerűen: a rendszergazda kivételével) nem publikusak.

Az adatbázisnak többszintű online jogosultsági rendszert kell a rendszergazdának biztosítani, hogy korlátlan számú és jellegű felhasználót definiálhasson.

A kutatói jogosultságú felhasználó az adatokat XML-, Word- és Excel-formátumban exportálhatja (a szerver túlterheltségét megakadályozandó, itt bizonyos mennyiségi korlátok beépítése szükségessé válhat), és használhatja fel munkájához.

Az alapkérdés: mintegy nyolc évszázad kulturális örökségének számbavételével megválaszolni (tudván tudva, hogy a teljesség lehet ugyan igény, de mindig elérhetetlen), milyen volt a vonatkozó időszak magyarországi műveltsége, kultúrája? Miben és mennyiben tért el a nyugat-európai modelltől (ha eltért)? Másképpen fogalmazva: melyek a művelődési viszonyok legfőbb sajátosságai? Milyen volt a jellemző értelmiségi és nem értelmiségi lét? *Ezekre a kérdésekre az adatbázisban sehol nem található közvetlen, direkt válasz; hiszen az szükségyszerűen leegyszerűsítő lenne.* De az adatbázis egésze, a maga komplexitásában megadja a válaszokat. Mint ahogy, végső soron, a „mi a kultúra” kérdésre is ez a felelet: az, amit a tömeg- és elitkultúra együttes és mindenféle ideológiai prekoncepcióktól mentes (ha tetszik: egyszerre holisztikus szemléletű és neopozitivistá) vizsgálata az adatbázis egészéből kirajzol.

A könyvalapú MAMŰL néhány vonatkozásban nem a szokásos lexikonmódszereket követte: az enciklopédikus jellegű szócikkek, esetenként szócikkbokrok (például „barokk”, „reformáció” stb.), a mérsékelt alkalmazott rövidítések, az utalásháló jellege, de még a könyvformátuma és tükre sem illeszkedik a lexikonok megszokott rendjébe. Az utóbbiak bevallottan (és többek által kritizáltan) azt a célt szolgálták, amely éppen nem a lexikonok sajátossága: a könyvformátumban olvasmányt (is) akartunk a felhasználó kezébe adni, olyan sajátos könyvet, amely nem (csak) adatok halmaza, hanem az alfabetikus rend esetlegességében megírt kultúrtörténet. Az olvasmányjelleg az *online* változatban háttérbe szorul. Cserébe viszont a felhasználó saját jegyzetek készítésére alkalmas felületet kap, amelyet csak ő (az ő jelszavával belépő) lát.

A tervezett adatbázis a korszak kutatói számára a „régiség” kultúrtörténeti adatait online, sokféle relációba rendezve bocsátja rendelkezésre. Az érdeklődőknek pedig a magyarság kultúrájának megismerésében nyújthat számottevő segítséget. Legfőbb társadalmi haszna is ebben jelölhető meg: a magyar nemzeti önismeret, az adekvát, mitológiamentes identitástudat forrása.

Megjegyezném, hogy személyes tapasztalatom szerint az adatbázis alapjául szolgáló *Magyar művelődéstörténeti lexikont* nemcsak a magyar kutatóhelyek, hanem a határon túli (felvidéki, erdélyi) egyetemi könyvtárak és levéltárak is kézikönyvként használják, a sokkal többet nyújtó, online elérhető adatbázis valószínűleg még nagyobb érdeklődésre számíthat.

A magyar művelődéstörténeti adatbázis minden magyar (és nem magyar) ember számára, aki érdeklődik a Magyar Királyság történelmére, földrajzára, irodalmára, művészettörténetére, zenetörténetére, tárgyi kultúrára, szokásai, politikai és mindennapi élete iránt, értelem-szerűen alapvető fontosságú. A nem szakember valószínűleg kevésbé fogja az adatbázis sokoldalú kereshetőségét hasznosítani, ám az egyéb rendelkezésre álló forrásoknál (internet, korábbi lexikonok és kézikönyvek) remélhetőleg pontosabb, minden esetben ellenőrzött, megbízható adatokhoz jut.

Továbbá, terveink szerint (és anyagi lehetőségeink függvényében) a MAMŰL adatbázisa több aladatbázissal bővülne. Ezek közül két

munka már folyamatban van: a magyar naplók és emlékiratok adatbázisa, továbbá a hungaricumok adatbázisa (külföldi magyar vonatkozású emlékek számbavétele). Megjegyezném, hogy mivel azonos kezelőfelülettel és adatbázismotorral rendelkeznek, a MAMŰL idővel akár összekapcsolható lesz a magyarországi imák, népénekek, prédikációk adatbázisával.

Ez a terv, a vágy. Az OTKA és az MTA támogatásának köszönhetően, 2016 őszétől, remélem, a realitás: a mindenki számára hozzáférhető, akár okostelefonon is olvasható digi MAMŰL.

3. VÁLASZOK A FELVETETT KÉRDÉSEK NÉMELYIKÉRE

A korábban elhangzott előadások egy része dicsérte a MAMŰL-t, más része – (többnyire jogos) kritikát, illetve fenntartást fogalmazott meg. Az előbbieket köszönöm, az utóbbiak közül néhányra reagálnék.

Gyáni Gábor lényegében a MAMŰL folytathatatlanságáról beszélt. Szavai, ha jól értettem, arra vonatkoztak, hogy szerinte időben, a 19–21. század viszonylatában, ez a fajta művelődéstörténet nem folytatható. Szívemből szólt. Nem, nem folytatható. Más módszer szükségeltetik. A MAMŰL időkorén belül azonban nagy szükség van a folytatásra: a kiegészítésekre, az online változat elkészítésére és mindenkori karbantartására. Az 1.0-ás változatnál tartunk, és a 20.0-ás után is lesz még feladat, s ebben a struktúrában.

Ahol egész bizonyosan vitám van Gyáni Gáborral, az a művelődéstörténeti lexikonok fölösleges voltát bizonygató megállapítása: „Nem biztos továbbá, hogy égetően nagy szükség van vagy lehet ma egy újabb lexikonra a számtalan humán szaktudományi lexikon mellett. Milyen többlettel tudna vajon szolgálni hozzájuk képest egy szokványos művelődéstörténeti lexikon?” A „szokványos” jelzővel most ne foglalkozunk. Milyen többletet? Vajon egy irodalomtudományi lexikon tárgyalja Esterházy Pál műgyűjtői, zenei vagy vallási tevékenységét? Vagy van-e olyan lexikon, amely a hétköznapi élet vonatkozásait (például illemhely) vagy a mentalitástörténetet (például atyai hatalom) is igyekszik feltérképezni? Ezek olyan evidenciák, hogy

egyszerűen nem értem a művelődéstörténeti lexikonoktól való borzongást, amely a szerzőnél nemcsak a művelődéstörténeti, hanem az egyéb lexikonokra („faktografikus, a tényrögzítő tudományos kommunikáció letéteményese, amely nem kívánja, sőt eleve kizárja a szemléleti kérdések nyílt felvetését és gyakorlati megoldását”) is kivetül. Egyetértőleg idézi Németh G. Béla sajátos – és a lexikonok egy csoportjára igaz – véleményét. „[A lexikon] ... szülhet egy egyrészt ismereti háttér nélküli verbalizmust, másrészt, s ez még fontosabb, olyan egyoldalú [...], öröklött vagy újraszülető, hamis történeti nézeteket sulykolnak bele a »lexikon-műveltek« nem kis és nem öntudat nélküli csoportjának tudatába, amelyeket a valódi mai tudományosság nem vall, vagy ha vall is, származtatásuk nélkül, pusztán tájékozottságot sugalló szómágiának számítanak.”

A MAMŰL kapcsán Gyáni Gábor kicsit engedékenyebb, a 13. kötettről írva megjegyzi: „Ez esetben egyáltalán nem (lenne) kizárt, ha talán nem is szükségszerű, hogy a műben akár még a tudományos diskurzust megújító szemléleti törekvések is megszólaljanak.” Én – „lenne” nélkül – úgy vélem, egyáltalán nem kizárt. Engedtessek meg R. Várkonyi Ágnes egyik megjegyzését idéznem, amely az első kötetben lévő „barokk” szócikkre így reagált: „követ dobott az állóvízbe. Mit követ? Sziklát!”

Horn Ildikó bizonyos címszavak, illetve általánosságban a modern társadalomtörténet új szemléletét tükröző témák hiányát róttá fel. Igaza van. Az általa hozott példákat még szaporíthatnám. S nem akarok most azzal takarózni, hogy az adott címszót meg is kell valakivel íratni, mondjuk, a szerelem kultúrtörténetét vállaló szerző végül egy betűt sem írt. Sokkal inkább azt hangsúlyoznám, ami az egyik legfontosabb újdonsága lesz az online adatbázisnak: ha egy szócikk nem is fordul elő, de a fogalom összes előfordulása kereshető. S ezzel előáll egy olyan szemantikai háló, amely mintegy kirajzolja a jelentést.

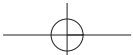
Másképpen fogalmazva: az internetes adatbázis egyik legfőbb újdonsága az lesz, hogy a szócikkek hálójában a nem létező szócikkek is – virtuálisan – léteznek.

JEGYZETEK

¹ MONOK István, *A művelődéstörténeti kutatásokról*, Magyar Tudomány, 2006/7
<http://www.matud.iif.hu/06jul/08.html>

² GYÁNI Gábor, *Művelődés-, kultúra-, mentalitástörténet – A paradigmaváltás dilemmái*, a jelen kötetben. Az összes további idézet ebből az írásból.

**Mérföldkövek
a magyar művelődés-
történet-írásban**

KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG

Az egri Eszterházy Károly Főiskola Kulturális Örökség
és Művelődéstörténeti Tanszék könyvsorozata

Az Egyetemi Képzési Kulturális Örökség Tanulmányok Központ
támogatásával szerkeszti
MONOK ISTVÁN

A könyv megjelenését támogatta

Magyar Tudományos Akadémia

Mérföldkövek a magyar művelődés- történet-írásban

TANULMÁNYOK

SZERKESZTETTE
MONOK ISTVÁN

KOSSUTH KIADÓ
ESZTERHÁZY KÁROLY FŐISKOLA
BUDAPEST – EGER
2015

A kötet az MTA Művelődéstörténeti
Állandó Osztályközi Bizottsága által szervezett, az MTA Közgyűlése alkalmával
megtartott tudományos ülésanyagát tartalmazza
2014. május 8.

A borítókép
Az akadémiai palota terve, a végleges megállapodás szerint.
Vasárnapi Ujság. XI. évf. 31. sz. 1862. aug. 3., 365. old.

ISBN 978-973-09-8335-8
ISSN 2063-5257

Minden jog fenntartva

© Magyar Tudományos Akadémia 2015
© Kossuth Kiadó 2015

Felelős kiadó Kocsis András Sándor
a Kossuth Kiadó Zrt. elnök-vezérigazgatója
A kiadó az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének a tagja
A kötetet Hitseker Mária szerkesztette
Műszaki vezető Badics Ilona
Nyomdai előkészítés Gróf Levente
www.kossuth.hu / e-mail: kiado@kossuth.hu

Nyomtatta és kötötte a Szekszárdi Nyomda Kft.
Felelős vezető Vadász Katalin ügyvezető igazgató

Tartalom

Kósa László: Az újabb magyar művelődéstörténeti kutatások sokrétűsége	7
Mikó Árpád: A művészettörténet a művelődéstörténeti alpművekben	17
Szívós Mihály: A jeltörténet jeltudományi és művelődéstörténeti szempontból	27
Monok István: A könyves kultúra a művelődéstörténeti alpművekben	41
Viskolcz Noémi: A tudományköziség elve és gyakorlata művelődéstörténeti kézikönyveinkben	53
Ács Pál: A „második természet” – Irodalom és művelődéstörténet	65
Gazda István: Tudománytörténet a magyar művelődéstörténetet összegző nagyobb munkákban	81
Krász Lilla: A medicina reprezentációi a magyar művelődéstörténet-írásban – Eredmények és perspektívák ...	97
Horn Ildikó: Történetírás és a kora újkori magyar művelődéstörténet	119
Gyáni Gábor: Művelődés-, kultúra- és mentalitástörténet – A paradigmaváltás dilemmái	129
Kőszeghy Péter: A Magyar művelődéstörténeti lexikon – középkor és kora újkor (röviden MAMŰL) múltja és jövője	143
A magyar művelődéstörténeti összefoglaló művek jegyzéke	153
Személynevek mutatója	161